

Kemistens vetenskapliga verksamhet satte spår i kläder, kropp och allmänt utseende.

De märktes av sitt arbete

Fram till en bit in på 1900-talet var det relativt enkelt att rent fysiskt identifiera en kemist.

ATT IDÉER OCH vetenskap inte kan existera utanför ett kulturellt och socialt sammanhang är det ingen som betvivlar, men att alla idéer samtidigt måste finnas i en mänsklig kropp är inte lika uppmärksammat. Den intellektuelle framställs ofta

som mager, blek och märkt av djupa och stora tankar, en roll lätt för filosofer och för den fysiker som arbetar med matematiska beskrivningar av världen att uppfylla, men värre för de kemister, vars uppenbarelser var märkta av laboratoriearbete.

Kemins historia är full av krossat glas, sot, smuts och i regel oangenäma dofter, och allt satte sina spår i kläder, i kropp och i kemistens allmänna utseende – och det på ett sådant sätt att genistämpeln tycktes långt borta. Det leder inte till en bild som får betraktaren att tänka på en intellektuell, eller på en vetenskapsman som sysslar med de ”stora frågorna”.

FÖR DET VAR svårt för en kemist att dölja dessa kroppsliga spår av sin vetenskapliga verksamhet. Kemikalier kunde förändra huden. Berzelius visste att selenväte färgade ”huden rödbrun, så att fläcken ej kan borttvättas”, och att enda sättet att bli ren var ”öfverhudens afnötning”. Han misstänkte en gång att hans lärjunge Mourade-ga d’Ohsson slutat

med kemi, men blev övertygad om det motsatta när fru d’Ohsson i brev beskrev sin mans smutsiga fingrar, lukten av svavel- och fosforväte som strömmade från hans arbetsrum, och de spår syror satt på hans näsdukar. Carl Wilhelm Blomstrands fingrar och kläder visade tydligt ”att han sysslade med syror”. Linus Pauling har någon gång berättat att en oförsiktig hantering av tellurföreningar lett till så försämrad andedräkt och följande social isolering att den oförsiktige kemisten begått självmord. Exemplet kan mångfaldigas, men belyses kanske bäst med standardskämtet att kemi är den vetenskap som bäst konserverar dess utövare – ett skämt, som med dagens ar-

betsmiljöarbete, var vanligare för.

August Strindberg var amatörkemist, med extrem betoning på amatör, och noterade under sitt år i Uppsala, där han aldrig studerade kemi, den slarviga klädsel som kännetecknade kemiprofessorn Lars Fredrik Svanberg. Denne ”gick illa klädd och gjorde sig ovanlig”, och eftersom han var lärjunge till Berzelius och ”Berzelius gick bland annat i trasiga byxor ... utgjorde ’hål i grenar’ ett kännetecken på en stark kemist”. Strindberg är givetvis ett diskutabelt sanningsvittne, men återkommer till temat i boken *I havsbandet*, där intendent Borg inte accepterades av sina vetenskapliga kolleger, eftersom hans eleganta kläder ”ansågs som bevis på ovetenskaplighet hos dem som mindes Berzelii trasiga byxor”.

MYTER OCH SKRÖNOR av ovanstående slag är inte ovanliga, men har en verklig bakgrund. De speglar att för en kemist är den direkta kontakten med kemikalier oundviklig. Vad jag fick lära mig under min tid som kemistudent på 1960-talet – att en kemist skulle kunna laborera i frack – motsägs å det kraftfullaste av historien. Det är kemikaliers och reaktioners egenskaper som kemisten ska beskriva, och för att studera dessa krävdes en hantverkskicklighet där nära kontakt med kemikalierna var oundviklig. Och nära kontakt sätter spår. En kemist där verksamheten inte märks på kropp, utseende eller klädsel var före 1900 en ovanlighet. Från mitten av 1950-talet har mycket av denna kontakt ersatts av instrument, och kemister i dag är inte lika lätta att identifiera utifrån deras yttre. Och det kanske vi – och kemisterna – ska vara glada för. ◊

Av Anders Lundgren, professor emeritus i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet och ledamot i Kemisamfundets kemihistoriska nämnd.